МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0163-з
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»,
освітньої програми «Логопедія»
Г. М. Прус

Керівник: професор кафедри соціальної
педагогіки та спеціальної освіти,
д пед.н. І. В. Татьянчикова

Рецензент
_____
_____

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 016 Спеціальна освіта
Освітня програма «Логопедія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Прус Ганні Михайлівні

1. Тема «Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами засобами образотворчої діяльності»
керівник роботи Татьянчикова І. В., д. пед.н., професор кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
затверджена наказом ЗНУ від «20» лютого 2024 р. № 316-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити) зробити аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми; вивчити особливості оволодіння зв'язним мовленням дітьми дошкільного віку з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності; визначити стан педагогічної роботи щодо розвитку зв'язного мовлення в процесі образотворчої діяльності у дітей в спеціальному дошкільному заклад; розробити методику спеціальної роботи щодо підвищення ефективності розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності та запропонувати відповідні методичні рекомендації практичним працівникам спеціальних дошкільних закладів.

5. Перелік графічного матеріалу (із точним зазначенням обов'язкових креслень) таблиць – 7.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Татьянчикова І. В.		
Розділ 1	Татьянчикова І. В.		
Розділ 2	Татьянчикова І. В.		
Висновки	Татьянчикова І. В.		
Додатки	Татьянчикова І. В.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень-листопад	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад-грудень	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Прус Г. М.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Татьянчикова І. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 67 с., 7 таблиць, 62 джерела.

Об’єкт дослідження – образотворча діяльність дошкільників з особливими потребами.

Предмет дослідження – розвиток зв’язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями в процесі образотворчої діяльності.

Мета дослідження – підвищення ефективності оволодіння зв’язним мовленням дошкільниками з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження, порівняння, бесіда, анкетування, аналіз продуктів діяльності (малюнків), вивчення документації, узагальнення педагогічного досвіду, констатувальний та формувальний експеримент; методи статистичного оброблення даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні основ взаємозв’язку мовленнєвого та образотворчого розвитку дітей дошкільного віку з особливими потребами, що збагачує наукові знання у спеціальній освіті.

Практична значущість роботи – у створенні методики розвитку мовлення дошкільників із порушеннями інтелекту через нетрадиційні техніки малювання, придатної для застосування в закладах спеціальної освіти, центрах раннього втручання та логопедами.

Галузь використання: інклюзивні та спеціальні заклади дошкільної освіти, логопедичні кабінети, центри раннього втручання, центри допомоги дітям із особливими потребами.

ЗВ’ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ, ДОШКІЛЬНИКИ, ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ, ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ, МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК, КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА, ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА.

SUMMARY

Prus H. Development of coherent speech in preschoolers with special needs by means of pictorial activity, Zaporizhzhia, 2024. 67 p.

The qualification work consists of an introduction, 3 sections, findings, a list of references (62 items), and 4 appendices on 6 pages. The qualification work volume is 67 pages long, 47 of them – main text. There are 7 tables.

The qualification work presents a theoretical framework and experimental study focused on the development of coherent speech in preschool children with special needs through the use of artistic activities. The research examines the interplay between language and creativity, exploring methods for enhancing communication and expression by leveraging non-traditional artistic techniques.

The object of the research is the process of coherent speech development in preschool children with special needs.

The subject of the research is the content, structure, and methodologies for utilizing artistic activities to enhance speech development in children with intellectual disabilities.

The aim of the study is to establish a theoretical framework and conduct experimental research to determine the effectiveness of artistic activities in improving coherent speech among preschoolers with special needs.

Tasks of the Qualification Work:

1. Analyze psychological, pedagogical, and speech therapy literature on the research topic.
2. Examine the peculiarities of coherent speech acquisition in preschoolers with special needs during artistic activities.
3. Assess the current state of pedagogical practices aimed at developing coherent speech through artistic activities in specialized preschool institutions.

4. Develop and propose a specialized methodology for enhancing coherent speech through artistic activities, including practical recommendations for educators and speech therapists in specialized preschool settings.

The study employs a combination of theoretical and empirical methods: theoretical: Review and synthesis of relevant literature, comparison, and analysis; empirical: Observation, diagnostics of speech development, formative experiments, and qualitative and quantitative data evaluation.

Section 1 “Theoretical Foundations of Coherent Speech Development in Preschoolers with Special Needs” explores the role of artistic activities in speech development and the psychological and pedagogical underpinnings of their application.

Section 2 “Application of Artistic Activities in the Development of Coherent Speech” details an experimental study assessing the initial state of speech development, designing and implementing artistic activities, and analyzing their impact on speech enhancement.

The study's results confirm the effectiveness of the proposed methodology, demonstrating that artistic activities significantly improve coherent speech, enhance communication skills, and support the overall social and cognitive development of preschoolers with intellectual disabilities.

Keywords: coherent speech, preschoolers, special needs, artistic activities, speech development, correctional and developmental work, inclusive education.

ЗМІСТ

Вступ…… 8
Розділ 1. Проблема оволодіння зв'язним мовленням дітьми дошкільного віку з особливими потребами…… 14
1.1. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами……... 14
1.2. Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку в процесі образотворчої діяльності …… 20
Розділ 2. Вивчення особливостей зв'язного мовлення дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності…….. 26
2.1. Організація та методика констатувального експерименту……. 26
2.2. Результати дослідження та їх аналіз…….. 29
Розділ 3. Спеціальна робота щодо підвищення ефективності розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності……..... 36
3.1. Організація та методика формувального експерименту…….. 36
3.2. Результати дослідження та їх аналіз…….. 40
3.3. Методичні рекомендації щодо підвищення якості зв'язного мовлення на підставі використання нетрадиційних технік малювання……..... 44
Висновки…….. 51
Список використаних джерел……... 56
Додатки……..... 62

ВСТУП

Актуальність дослідження. У процесі демократизації українського суспільства особливої значущості набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості. На зміну державоцентристській освітній системі, в якій головну мету визначено як формування особистості за певними еталонами і підпорядкування власних інтересів державним, жорсткій регламентації навчального процесу, приходить так звана дитиноцентристська система освіти, в якій домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб.

Інтегрування дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики, що окреслено законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», в Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, і полягає в особистісній орієнтації освіти; створенні рівних можливостей для дітей та молоді у здобутті якісної освіти; забезпеченні варіативності здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей.

Саме тому, дошкільна освіта, як перша ланка виховання, має своєчасно реагувати на сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією та допомагати дошкільнику реалізувати свій природний потенціал, вчити орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності. Також це дуже актуально і для спеціальної школи, яка являється одним із ланцюгів загальної системи освіти.

Слід зазначити, що одним з основних завдань спеціальної освіти являється соціальна адаптація її випускників, тому успішність підготовки до самостійного життя в суспільстві залежить не тільки від придбання певних знань щодо шкільних предметів і професійно-трудової діяльності, а й від рівня сформованості навичок спілкування та вміння налагоджувати відносини з оточуючими. Дитина з особливими потребами, володіючи мовленням, може

повідомити свої думки, почуття і бажання навколишнім, поділитися з ними досвідом, узгодити дії.

Саме зв'язне мовлення посідає одне з найважливіших місць у соціальному житті людини та потребує розв'язання багатьох завдань, від яких залежить комфортність життєдіяльності осіб цієї категорії, їх можливість самореалізації в нових соціальних умовах. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Воно є тією якістю особистості, за допомогою якої ми дізнаємось про людину – мовця: її освіченість, вихованість, духовність, культурність, емоційний, фізичний стан. Згідно з поглядами Г. Костюка, для дитини мовлення виступає одним із основних засобів пізнання довкілля, саме завдяки мовленню здійснюється процес осмислення наочних образів (подій, картин). У цьому випадку мовлення виступає засобом інтерпретації чуттєвого досвіду дитини.

Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку розглядається у різних напрямах: щодо особливостей розвитку зв'язного мовлення (А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Грибань); психологічних процесів, що лежать в основі виникнення мовленнєвого висловлювання (А. Богуш, О. Боряк, Л. Калмикова, Г. Костюк, Є. Соботович); змісту лексичної роботи у формуванні зв'язних висловлювань (С. Заплатна, Л. Калмикова); навчання дітей-дошкільників розповіді (Л. Кашуба); навчання дітей розповіді за допомогою серії сюжетних картинок (Т. Кушнерук, Т. Пірожeнко, Ю. Рібцун); формування зв'язного мовлення засобами української народної іграшки (Г. Нікіщенко); розвитку зв'язного мовлення засобами творів живопису (Л. Кашуба, Ю. Рібцун, Н. Чен); розвитку зв'язного мовлення під час мовленнєво-ігрової діяльності (Ю. Шаповалова). Особливості фонетичної будови мовлення дітей з особливими потребами висвітлюються у дослідженнях А. Богуш, О. Боряк, Н. Гавриш, І. Дорошко, Л. Калмикової, Л. Кашуби, К. Крутій, Ю. Рібцун та ін.

Зв'язне мовлення охоплює всі види діяльності дітей дошкільного віку. Вчені виокремлюють такі види діяльності, як ігрова, образотворча, пізнавальна,

художня, музична, мовленнєва, комунікативна, навчально-мовленнєва, побутова, трудова. Взаємодію різних видів діяльності відзначали такі вчені, як Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонтьєв, Д. Узнадзе.

Зв'язок мовленнєвої й образотворчої діяльності науковці встановили вже в XIX сторіччі. Було порівняно фази розвитку мовлення і дитячого малюнка (К. Бюлер, Дж. Селл), ступені узагальнення мовлення та образотворчої діяльності (В. Штерн), розглянуто дитячий малюнок як форму «символічного письма» (В. Друмонд, К. Джеймсон), можливість використання малюнка для стимуляції розвитку мовлення дітей; досліджено інтеграцію словесної, ігрової та образотворчої діяльності у процесі формування зв'язного мовлення учнів початкових класів (А. Богуш), взаємозв'язок слова і зображення як засобу художнього розвитку дітей 5-7 років (Н. Гавриш).

Отже, малювання, як форма діяльності, включає в себе багато компонентів психічних процесів, що дає можливість вважати його важливим фактором формування особистості. Не випадково малювання належним чином оцінювалося вже в початковий період становлення науки про виховання і навчання дітей з вадами розумового розвитку та розглядалося дослідниками, як засіб педагогічного впливу, психолого-педагогічного вивчення дитини, визначення ступеня її інтелектуальних порушень. Таке вивчення особливостей графічної діяльності дітей цієї категорії в значній мірі сприяло науковому обґрунтуванню методики викладання малювання в спеціальній школі. Навчання дітей малюванню було визнано одним з важливих корекційних засобів.

Зазначалося також, що образотворча діяльність являється важливим фактором пізнання дитиною навколишнього світу. Виключно велике значення занять малюванням підкреслюють А. Граборов, Т. Головина, Г. Дульнєв, Л. Занков, Н. Кузьміна-Сиром'ятникова та ін. Образотворча діяльність вимагає від дитини прояви різнобічних якостей і умінь. Для того щоб намалювати який-небудь предмет, його необхідно добре розглянути: визначити його форму, будову, характерні деталі, колір, положення в просторі. Вимога передати в малюнку подібність із зображуваним об'єктом змушує дитину помічати в ньому

такі властивості й особливості, які, як правило, не стають об'єктом уваги при пасивному спостереженні. У ході цілеспрямованих занять малюванням діти починають краще проводити порівняння, легше встановлювати схожість і відмінність предметів, взаємозв'язок між цілим і його частинами. Малювання сприяє розвитку у дітей аналітико-синтетичної функції мислення та позитивно впливає на розвиток мовлення дитини.

Оскільки, мовлення, за висновками Л. Виготського, щільно пов'язане із мисленням, то дитина з психофізичними порушеннями не виконує повноцінно мисленнєво-пізнавальну функцію, що негативно позначається у подальшому на оволодінні читанням і письмом у початковій школі.

Ґрунтуючись на цьому положенні, ми у своєму досліджені особливу увагу приділяємо саме ролі образотворчий діяльності у розвитку зв'язного мовлення дошкільників із психофізичними порушеннями, як важливої умови їх повноцінного мовленнєвого і загального психічного розвитку. Актуальність проблеми і обумовило вибір теми нашого дослідження: **«Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами засобами образотворчої діяльності»**

Мета дослідження – підвищення ефективності оволодіння зв'язним мовленням дошкільниками з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні **завдання:**

1. Зробити аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми.
2. Вивчити особливості оволодіння зв'язним мовленням дітьми дошкільного віку з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності.
3. Визначити стан педагогічної роботи щодо розвитку зв'язного мовлення в процесі образотворчої діяльності у дітей в спеціальному дошкільному закладі.
4. Розробити методику спеціальної роботи щодо підвищення ефективності розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності та запропонувати відповідні методичні рекомендації практичним працівникам спеціальних дошкільних закладів.

Об’єкт дослідження – образотворча діяльність дошкільників з особливими потребами.

Предмет дослідження – розвиток зв’язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями в процесі образотворчої діяльності.

Методи дослідження:

– теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;

– емпіричні – спостереження, порівняння, бесіда, анкетування, аналіз продуктів діяльності (малюнків), вивчення документації, узагальнення педагогічного досвіду, констатувальний та формувальний експеримент;

– методи статистичного оброблення даних.

Емпірична база дослідження. У дослідженні приймали участь діти дошкільного віку (шостий рік життя) Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 187 Львівської міської ради у кількості 12 осіб, їх батьки, вихователі.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в роботі: доведено можливість підвищення ефективності розвитку зв’язного мовлення у дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності шляхом використання різноманітних технік малювання; визначено особливості зв’язного мовлення дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності; представлено спеціальну корекційно-розвивальну роботу щодо оптимізації розвитку зв’язного мовлення у дошкільників зазначеної категорії; доведено ефективність поетапної реалізації запропонованої корекційно-розвивальної роботи.

Практична значущість отриманих результатів. Отримані дані можуть бути використано у виховному процесі спеціальних дошкільних закладів для підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи щодо розвитку зв’язного мовлення дошкільників з особливими потребами.

Результати дослідження впроваджено у практичну діяльність Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 187 Львівської міської ради.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменування).

Робота містить 7 таблиць на 4 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки, основний текст викладено на 51 сторінці.

РОЗДІЛ 1
ПРОБЛЕМА ОВОЛОДІННЯ ЗВ'ЯЗНИМ МОВЛЕННЯМ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1 Особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами

Вивчення мовленнєвої діяльності є одним з основних напрямів у психології. Знаходячись у складній діалектичній взаємодії з психічною діяльністю особистості дітей, зв'язне мовлення є головною умовою розвитку їх особистості насамперед у комунікативному плані.

Значна частина досліджень, які присвячено особливостям мовленнєвого розвитку дітей з особливими потребами, висвітлюють питання логіко-змістової складової усного та письмового мовлення (А. Богуш [4], О. Боряк [6], Н. Гавриш [4], Г. Грибань [11], С. Заплатна [18]) виявлення та формування лексичної сторони мовлення (Л. Калмикова [20]), визначення шляхів корекції граматичної складової мовлення (К. Крутій [30], Т. Кушнерук [31], Т. Піроженко [37]), методики удосконалення усного та письмового мовлення (Т. Піроженко [38], Ю. Рібцун [45]). Проте, в літературі недостатньо представлено дослідження стосовно вивчення психологічного аспекту комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей з психофізичними порушеннями.

Слід зазначити, що зв'язне мовлення являє собою найбільш складну форму мовленнєвої діяльності. Воно носить характер систематичного послідовного розгорнутого викладення, яке здійснюється логічно, послідовно, граматично правильно.

Між тим, зв'язним мовленням дитина оволодіває поступово, через формування діалогічного мовлення в ході ситуативного спілкування. Виникнення зв'язного мовлення відбувається ще в дошкільний період.

А. Богуш зазначає, що у віці 3-4 років дитина без певних порушень, має

достатньо великий словниковий запас, її мовлення переважно має правильну граматичну форму, а фонетичні огріхи не є завеликими [4].

Розвиток зв'язного мовлення передбачає засвоєння всіх його складових: словника (лексики), граматики, фонетики.

Правильна диференціація звуків на слух сприяє правильності вимовляння, яке допомагає кращому розрізнянню звуків на слух. При патології коркової діяльності і повільному утворенню міжаналізаторних зв'язків гальмується якість вимовляння. Отже, за спостереженнями Л. Вавіної [12], неповноцінний розвиток аналізаторів при порушеннях розвитку, як правило, викликає недорозвинення мислення. Перші окремі слова з'являються у 2-3 роки, а перші короткі фрази, що є аграматичними, у 5-6 років.

На момент шкільного навчання у дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається значний недорозвиток мовлення. У дитини слухова диференціація, відтворення слів та фраз виникає значно пізніше, її мовлення є бідним та не завжди зрозумілим. Основними причинами такого стану мовлення є слабкість замикальної функції кори головного мозку, повільне утворення нових диференційованих умовних зв'язків у всіх аналізаторах, а іноді – в одному.

Негативну роль також відіграє загальне утруднення динаміки нервових процесів, що ускладнюють становлення динамічних стереотипів – зв'язків між аналізаторами. Т. Дегтяренко [12] акцентує увагу на тому, що побутове мовлення дошкільників з вадами інтелектуального розвитку є слаборозвиненим, порівняно з однолітками без відхилень, що ускладнює спілкування не тільки з оточуючими дорослими, але й з іншими дітьми. Вони обмежено беруть участь у бесідах, причому їх відповіді є переважно односкладними. У цих дітей знижена регулятивна функція мовлення, яка при нормальному розвитку вже на перших роках онтогенезу починає відігравати провідну роль у їх поведінці. У процесі опанування знаннями та навичками, діти з інтелектуальними порушеннями більше спираються на наочний матеріал, ніж на мовленнєву, словесну інструкцію. Ці особливості є основними причинами недорозвинення мовлення у таких дітей.

У процесі формування зв’язаних висловлювань таким дітям потрібна постійна стимуляція з боку дорослого, яка виявляється у вигляді підказок або додаткових питань. Особливі складнощі вони відчувають у контекстній формі мовлення. Ситуативне мовлення, що базується на наочних ситуаціях, здійснюється ними без відомих складнощів.

Важливу роль у недорозвитку зв’язного мовлення відіграє недостатньою мірою сформована діалогічна мова, яка, як відомо, підготовлює розвиток монологічного мовлення. Діти зі зниженим інтелектом часто не усвідомлюють необхідність у чіткому переданій змісту події, не орієнтуються на співрозмовника. Зв’язне висловлювання у дітей цієї категорії фрагментарні, порушується логічна послідовність, тобто розповідь не набуває цілісного вигляду, характеризується стислістю.

Однією з причин затримки формування зв’язного мовлення у таких дітей є низька мовленнєва активність. але її прояви не є постійними. Це пов’язано з недоліками емоційно-вольової сфери, які гальмують і загальний їх розвиток, і мовленнєву активність.

Визначальну роль у недорозвиненні мовлення дошкільників має недорозвиток моторики, що гальмує накопичення соціального досвіду.

Порушення моторики також впливає на комунікативну функцію мовлення. З цього приводу видатний фізіолог І. Павлов підкреслює, що руки вчать голову, потім, порозумнівши, голова вчить руки, а вмілі руки знову сприяють розвиткові мозку. Довільне відтворення звуків та слів потребує високої координації рухів органів мовлення. Координування рухів мовленнєвих органів у дітей з інтелектуальними порушеннями є утрудненим. Розвиток мовленнєвої моторики у цих дітей здійснюється повільно. При цьому не диференційованою, ускладненою, є координація дихальних, фонаторних та артикуляційних рухів у процесі мовлення. Несформованим також є контроль (слуховий та кінестетичний) за правильністю мовленнєвих рухів. Зниження аналітико-синтетичного мислення веде до складнощів мовленнєвих узагальнень.

У дітей з інтелектуальними порушеннями розвиток мовлення зумовлено

збагаченням їх життєвого досвіду та спілкуванням з оточуючими, але внаслідок недорозвинення психіки процес його розширення відбувається дуже повільно. При цьому практична та пізнавальна діяльності, що розвиваються аномально, не можуть слугувати достатнім підґрунтям для швидкого накопичення більшої кількості уявлень і не сприяють прояву у дітей нових потреб та інтересів. Діти зазначеної категорії менше, ніж однолітки без вад розвитку, відчувають необхідність у мовленнєвій взаємодії з оточуючими та взагалі менше спілкуються, є пасивнішими у комунікативній діяльності [4]. Саме тому комунікативна діяльність таких дітей формується із запізненням та значними порушеннями норми.

О. Гаврилов зазначає, що біологічно обумовлені емоційні мовленнєві реакції при інтелектуальних порушеннях є викривленими із-за наявності у дітей патологічного процесу: в одних випадках наявне мовлення є патологічно прискореним, з проковтуванням складів, слів і навіть речень, наявністю перекручень і незакінченістю; в інших – характеризується патологічним уповільненням з наявністю тривалих пауз посередині слів і фраз, «виключенням» такої дитини із розмови, а потім раптовим продовженням спілкування на тему, яка вже тривалий час не обговорюється [9].

У збудливих дітей спостерігається надмірно прискорене мовлення, яке являє собою потік слів та звуків, переплутаних, незакінчених, проковтнутих. У загальмованих, сором’язливих або слабких – мовлення буває патологічно уповільненим. Вони говорять тихо, мляво, розтягуючи слова.

Порушення темпу мовлення ускладнює його сприймання і знижує можливості спілкування. Невміння дітей з інтелектуальними порушеннями користуватися інтонацією позбавляє емоційності їхнє мовлення. Для цих дітей характерним є мовленнєва замкненість, намагання ухилятися від спілкування, що значно ускладнює процес розвитку та корекції їхнього зв’язного мовлення.

Важливим фактором, який гальмує цей процес, є також недостатня мотивація мовлення дошкільників. Якщо діти відчувають сенс і потребу розповісти про деякі події, відповісти на певні запитання, попросити про

послугу, пояснити свої прохання та бажання, якщо вони зайняті активною практичною діяльністю, яка за своїм змістом близька до побуту учнів, тоді й мотиви усного мовлення виникають значно легше, ніж в умовах виконання словесних вправ. Саме тому позитивні емоції, нові враження сприяють висловленню учнями з інтелектуальними порушеннями почуттів у вербальній формі, а слід і стимулюють їх мовленнєву активність.

Створення активного мовного середовища, спеціальна організація мовленнєвих ситуацій у дошкільному закладі освіти компенсуючого типу є головними умовами успішної роботи щодо розвитку та корекції зв'язного мовлення дітей.

Ученими було виявлено й складнощі у засвоєнні дітьми з особливими потребами синтаксичних норм, використанні ними простих та складних речень (Л. Вавіна [12], Г. Грибань [11], Т. Дегтяренко [12]), І. Дорожко [16]), порушення у діалогічному та монологічному мовленні (Л. Вавіна [12], С. Заплатна |18], Л. Калмикова [20], Л. Кашуба [22], К. Крутій [30], Т. Кушнерук [31], Ю. Острікова [36], Т. Пірожeнко [38] та ін).

Вище зазначені автори підкреслюють, що активний словниковий запас дітей з інтелектуальними порушеннями значно менший, ніж у однолітків без відхилень у розвитку. Такі діти значно менше у розмові використовують займенники, прийменники та прикметники. Автори підкреслюють, що навіть той словниковий запас, що вже є засвоєним учнями, не завжди використовується відповідно до значень слів.

Л. Вавіна, аналізуючи граматичний склад мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, зауважує, що він відрізняється невдосконаленістю, фрази є дуже простими, їм дуже складно дібрати слова, щоб передати свої думки [12]. Тобто й у шкільні роки у цих дітей зберігаються такі форми мовлення, які є характерними для дітей трьох років (ситуативне мовлення, яке не розкриває зміст думок і є зрозумілим лише для близьких).

Недостатній розвиток фонематичного слуху, дефекти мовлення, складнощі у розмежуванні слова на звуки, призводить до написання слів з великими

помилками. Діти часто пишуть дзеркально, втрачають строки при читанні та написанні.

Недорозвинення мовлення пов’язано у дітей з особливостями їх мислення: вони взаємопов’язані та взаємозалежні. Ці явища виникають як наслідки порушень нервових процесів. У той же час вони зумовлюють одне одного: недорозвинення мовлення обмежує подальший розумовий розвиток дітей, а складність узагальнювати заважає правильному засвоєнню слів та формуванню мовлення у цілому.

Дітям з особливими потребами, за даними досліджень корифеїв дефектології Г. Дульнєва, В. Петрової, М. Певзнер, Ж. Шиф та ін., притаманні фонетико-фонематичні порушення, що призводять до дефектів мовлення. Таким дітям складно контролювати своє вимовляння. Складнощі у аналізі та синтезі є перепоною до опанування словниковим запасом та словами, плутанині звуків та складів, недовимовляння кінцівок слів. Означені дефекти мовлення перешкоджають комунікативній взаємодії з оточуючими, що негативно позначається на емоційному розвитку дітей.

Отже, недоліки мовлення негативно впливають на загальний розвиток особистості. Саме тому у дітей зазначеної категорії з’являється замкненість, невпевненість у своїх комунікативних можливостях, що також знижує інтерес до оточуючий дійсності, і гальмує різні стосунки (з батьками, однолітками, дорослими).

Згідно з поглядами Т. Дегтяренко, Л. Вавіної у таких дітей відсутня наявна кореляція між ступенем зниження інтелекту та рівнем розвитку мовлення. Так, серед них лише незначна кількість має достатній рівень імпресивного та експресивного мовлення, а у більшості спостерігається низький рівень мовленнєвого розвитку взагалі, який характеризується різними порушеннями мовлення. Причому рівень мовленнєвого недорозвинення більшості дітей є нижчим, ніж рівень їхнього інтелектуального розвитку [12]. Саме тому, у дітей з вадами інтелекту спостерігається передусім порушення мовлення і, у певних випадках, воно є значнішим, ніж рівень розумового розвитку. Між тим, у них

залишаються певні резерви інтелекту для розвитку мовлення.

Слід зазначити, що навіть після проведення корекційної роботи з удосконалення та розвитку мовлення, діти з інтелектуальними вадами часто у активному мовленні не використовують набутих мовленнєвих умінь, що пояснюється інертністю нервових процесів, порушеннями в саморегуляції.

В умовах, які актуалізують діяльність мислення (це умови освітнього закладу) діти швидко розширюють словниковий запас. Вже наприкінці навчання у молодшій школі вони можуть використовувати прикметники, іноді з підказкою початкових букв слова, а іноді за допомогою додаткових питань.

Отже, хоча й повільно, але в учнів спеціальних закладів освіти поступово здійснюється перехід пасивного словника в активний завдяки доцільній організації їх діяльності, розширенню кола спілкування, активізації потреб у комунікативній взаємодії, розвитку мислення.

В умовах навчання у спеціальних закладах освіти мовлення дітей з порушеннями інтелекту успішно розвивається. Збільшується словниковий запас, стає гарнішим звуковідтворення, посилюється потреба у комунікативній взаємодії, активізуються її мотиви. Діти намагаються знайти словесні формулювання задля висловлювання думок та почуттів, розвиваються їх комунікативні вміння, вони успішно засвоюють комунікативну культуру (культуру мовлення та комунікативної поведінки).

1.2 Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку в процесі образотворчої діяльності

Процес навчання має у своїй основі фізіологічну діяльність мозку, тому успіх педагогічної роботи взагалі залежить більшою мірою від того, в якому обсязі і наскільки правильно в ній використовуються фізіологічні можливості дошкільників з особливими потребами. Нині, на сучасному етапі розвитку суспільства, у контексті нової освітянської стратегії, особливо гостро стоять

питання пошуку оновлених умов щодо реалізації можливостей дітей, але при збереженні їх потенціалу, без перевантаження та перевтоми мозку. При цьому на перший план виходить рухова активність дітей та наявність у них позитивних емоцій.

Достовірно відомо: що чим більше дрібні рухи підвладні руці, тим ліпше прогресує розвиток розумової діяльності. Рухи пальців і кисті рук дитини мають особливу розвивальну дію. Регулярні вправи з пальцями поліпшують пам'ять, розумові здібності дитини, усувають її емоційне напруження, поліпшують діяльність серцево-судинної і травленєвої системи, розвивають координацію рухів, силу та спритність рук, підтримують життєвий тонус. Розвиток дрібних рухів пальців рук передує появі артикуляції складів. Отже, рухова активність кисті збільшує запас слів, сприяє їх осмисленому використанню.

Завдяки розвитку пальців, у мозку формується проекція «схеми людського тіла», а мовленнєві реакції безпосередньо залежать від тренованості пальців. Під час виконання робіт в процесі образотворчої діяльності у дитини тренуються рухи пальців рук. Під впливом імпульсів, що йдуть від пальців, відбувається розвиток зон мозку, що відповідають за мовлення. Якщо розвиток рухів пальців відстає, то затримується й розвиток мовлення.

В. Сухомлинський зазначає, що витоки здібностей і обдарувань дітей знаходяться на кінчиках їхніх пальців. Від них, образно кажучи, йдуть якнайтонші струмочки, що живлять творчу думку. Чим більше впевненості та винахідливості в рухах дитячої руки, тим тонша взаємодія руки зі знаряддям праці, складніші рухи, необхідні для цієї взаємодії, яскравіша творча стихія дитячого розуму. Чим більше майстерності у дитячій руці, тим дитина є розумнішою [52]. Досить потужним чинником для «запуску» рухової діяльності, розвитку мотивації та самоприйняття може стати потреба дитини в самовиявленні, самоствердженні, для реалізації яких діти широко використовують образотворчу діяльність.

Цей психокорекційний напрям має перевагу, порівняно з іншими, тому що це не вербальна форма роботи, це гра – ведучий вид діяльності у дитини, що дуже

важливо для тих, хто має мовленнєві вади, труднощі у вираженні почуттів і переживань. Образотворча діяльність є засобом поєднання дитини і педагога, що дуже важливо у дошкільному та шкільному віці.

Образотворча діяльність є однією з форм пізнання світу, засвоєння соціального досвіду. За визначенням видатних науковців О. Гаврилушкіної, І. Грошенкова, В. Мухіної, образотворча діяльність – це перший продуктивний вид, за допомогою якого дитина передає свої враження від оточуючого світу, відображає на папері, в глині та інших матеріалах своє ставлення до всього, що відбувається. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження, зазначимо, що у спеціальній психології та педагогіці досліджувалися передусім методи роботи, які поєднували в собі діагностичну і корекційну спрямованість образотворчої діяльності. У дослідженнях Л. Кашуби [22], Г. Нікіщенко [33], Ю. Острікової [36], Ю. Рібцун [42], Н. Січкарчук[48] доведено багатофункціональність образотворчої діяльності.

Автори визначають основні функції образотворчої діяльності, а саме:

– гедоністичну (сутність якої полягає у тому, що духовну насолоду у дітей викликають почуття, котрі з’являються у них в процесі художньої творчості);

– катарсичну (здатність дітей відчувати в процесі образотворчої діяльності хвилювання на рівні емпатії до запропонованого художнього образу і до образу, який створюється самими дітьми);

– прогностичну (здійснюється під час зображення дитячих уявлень про прекрасне, про те, що їх хвилює, про що вони мріють);

– компенсаторну (реалізується за допомогою розвитку уявлень);

– комунікативну (вона виступає основою виникнення художньо- комунікативної активності дошкільників).

За допомогою комунікативної функції образотворча діяльність у дошкільників має емоційно-естетичне забарвлення, що сприяє виникненню позитивних умов для художньо-образотворчого спілкування дітей .

А. Богуш та Н. Гавриш визначили спільні риси образотворчої та мовленнєвої діяльності, що дає можливість їх взаємопроникнення (інтеракції),

поєднання в єдине образотворення, з метою не тільки ефективного впливу на емоційну сферу дитини, й розкріпачення її фантазії та уяви у творенні власних образів, а й забезпечення як процесу, так і результатів праці мовленнєвим супроводом [4]. Отже, автори виокремили такий самостійний вид діяльності, як образотворчо-мовленнєва діяльність. За словами вчених, це такий вид художньо-мовленнєвої діяльності, в якій мовленнєві дії підпорядковуються меті й змісту образотворчої діяльності дитини для її збагачення, спрямування, стимулювання й коментарю.

Як підкреслює Ю. Рібцун [42], заняття з малювання, ліплення, аплікації мають істотний вплив на розвиток мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, завдяки розмаїттю наочних засобів і практичних дій. Всі предмети, які створюються дитиною у процесі продуктивної образотворчої діяльності, є у свою чергу, наочним підґрунтям для мовленнєвих вправ. Складене дитиною речення набуває додаткових можливостей вираження в ілюструванні його змісту. Важливе те, що у продуктивній діяльності дитина опирається одночасно на декілька аналізаторів (тактильний, зоровий, слуховий), що у свою чергу впливає на розвиток мовлення. У рамках продуктивної (образотворчої, образотворчо-мовленнєвої) діяльності створюються умови для тісної взаємодії слова з дією. Розвиток зв’язного мовлення дошкільників зазначеної категорії в образотворчій діяльності забезпечується сукупністю чинників, а саме:

– спеціальною організацією художньо-мовленнєвої діяльності, що ґрунтується на особистісно-орієнтованій моделі взаємодії його учасників (педагогів і дітей);

– системою мовленнєвих технологій, спрямованих на перехід дитини від репродуктивних до креативних мовленнєво-художніх дій;

– функціональним характером мовленнєво-художньої діяльності.

Вище зазначені автори наголошують, що для розвитку мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями в процесі образотворчої діяльності, треба створювати насамперед відповідні умови, в яких є можливим формування соціально зрілої творчої особистості, які сприятимуть виникненню і розвитку

мовленнєвої взаємодії між дітьми у творчій діяльності. Творчість дитини нерозривно пов'язана з розвитком уяви, а також пізнавальною й практичною діяльністю. Засвоєння дітьми різних варіантів відтворення, технічних прийомів сприяє їхньому творчому розвиткові.

Використання нетрадиційних способів зображення дає змогу викликати інтерес до малювання. Опанування нетрадиційними техніками малювання дає змогу дитині з обмеженими можливостями відійти від предметного зображення, виразити в малюнку свої почуття й емоції, дарує свободу діяльності, вселяє впевненість дітей у своїх силах.

Нетрадиційні – це нові, але досить відомі техніки. Вони ще не знайшли широкого застосування, проте, можуть бути досить ефективними для розвитку дитячої творчості. Завдяки своїй простоті в технічному плані, діти легко їх засвоюють і отримують задоволення від результатів. Також такі техніки дають дітям можливість для експериментування, пошуків образів, сміливих втілень на папері незвичайних фантазій, вражень, думок.

Для розвитку у дітей потреби у мовленнєвому спілкуванні під час образотворчої діяльності використовують методичні засоби:

– комунікативні доручення;

– ранкові привітання;

– розмови педагога з дітьми та організація розмов між дітьми;

– бесіди, створення проблемних ситуацій;

– розповіді педагога і дітей з власного досвіду;

– складання казок, оповідань;

– читання художніх творів;

– проведення бесід на морально-етичні теми;

– інсценування діалогів з художніх текстів;

– розглядання ілюстрацій до художніх творів;

– сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, рухливі, народні та словесні дидактичні ігри;

– підготовка і проведення свят, розваг, днів народження, днів дитини;

– моделювання ситуацій спілкування на заняттях і в інших видах дитячої діяльності;

– введення до словника дітей нової лексики;

– створення ігрових мовленнєвих ситуацій;

– організація спільних видів діяльності та спілкування між дітьми різного віку.

Отже, аналіз літератури з досліджуваної проблеми показав:

1. Зв'язне мовлення являє собою найбільш складну форму мовленнєвої діяльності. Воно носить характер систематичного послідовного розгорнутого викладення, яке здійснюється логічно, послідовно, граматично правильно.

2. Розвиток зв'язного мовлення передбачає засвоєння всіх його складових: словника (лексики), граматики, фонетики.

3. У дітей з особливими потребами розвиток мовлення зумовлено збагаченням їх життєвого досвіду та спілкуванням з оточуючими, але внаслідок недорозвинення психіки процес його розширення відбувається дуже повільно.

4. Створення активного мовного середовища, спеціальна організація мовленнєвих ситуацій у дошкільному закладі освіти компенсуючого типу є головними умовами успішної роботи щодо розвитку та корекції зв'язного мовлення дітей.

5. Образотворча діяльність має значні резерви для покращення розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами, а також сприяє:

– збудженню мовленнєвої активності дитини на заняттях;

– розвитку дрібної моторики кисті ведучої руки дитини;

– швидкому досяганню бажаного результату діяльності, втіленню власного задуму;

– розширенню знань та уявлень про навколишній світ;

– реалізації виховних завдань навчального процесу.

РОЗДІЛ 2
ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Організація та методика констатувального експерименту

Експериментальне дослідження здійснювалося впродовж 2023-2024 н.р. на базі Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 187 Львівської міської ради.

За мету констатувального експеримента нашого дослідження ми обрали визначення особливостей зв'язного мовлення дошкільників з особливими потребами (інтелектуальними порушеннями) в процесі образотворчої діяльності за освітньою програмою спеціальних дошкільних закладів.

Методами експериментального дослідження було обрано:

– спостереження за дитиною в процесі образотворчої діяльності та навчання, який дає можливість виявити особливості спілкування дитини з однолітками та дорослими, а також встановити компенсуючи механізми (жестикуляція, міміка, пантоміміка тощо), які при цьому задіяно;

– бесіду з батьками на предмет виявлення у дитини причин порушень мовлення, особливостей поводження і спілкування вдома, у вільний час; бесіду з дитиною на предмет встановлення контактності дитини, особливо з малознайомими людьми тощо;

– логопедичне обстеження, що дає можливість визначити рівень сформованості мовлення дитини, його складових, виявити співвідношення активного і пасивного словника, об'єм словникового запасу, рухливість артикуляційного апарату, стан зв'язного мовлення, сформованість процесів словотворення, словозміни тощо.

У констатувальному експерименті було задіяно дітей контрольної та експериментальної груп старшого дошкільного віку з інтелектуальними

порушеннями з приблизно однаковим рівнем зв’язного мовлення, у кількості 12 осіб (підготовча група), яких було розділено за групами: експериментальна група (6 осіб) і контрольна група (6 осіб).

Констатувальний експеримент передбачав процедуру обстеження дітей на підставі вивчення документації (особистої справи) на кожну дитину. Було проведено також, незалежне спостереження за станом розвитку зв’язного мовлення в процесі образотворчої діяльності дітей, за допомогою якого вдалося отримати певну інформацію, а саме: індивідуальні можливості, здібності та інтереси дітей, а також особливості їхньої поведінки.

Обстеження було здійснено за допомогою використання методик, запропонованих С. Заплатною [18], Л. Калмиковою [20], Т. Машковською [32], Є. Соботович [51], які було адаптовано нами до умов експерименту, віку випробовуваних та їх потенціальних можливостей та здібностей.

Дітям було запропоновано виконати наступні завдання:

1. Розглянути серію сюжетних картин «На містку», скласти зв’язну розповідь та намалювати сюжет.

Мета: виявити вміння складати розповідь по серії сюжетних картин, розставляти події у певній послідовності, малювати домашніх тварин та розповідати про особливості їх зовнішнього вигляду.

Інструкція:

– Підібрати серію з 2-4 картинок з певної теми. Розкласти їх перед дитиною, оголосивши коротко послідовність подій. Перемішавши картки, запропонувати дитині ще раз самій розкласти їх у потрібній послідовності, відповісти на питання за їх змістом, скласти розповідь і намалювати ілюстрацію до неї. У процесі малювання необхідно звернути увагу на спроможність дитини прокоментувати свій малюнок.

2. Скласти зв’язну розповідь на підставі малюнка на тему «Дівчинка і їжачок».

Мета: виявити вміння малювати диких тварин, складати зв’язне висловлювання розповідного типу на підставі малюнка.

Інструкція:

– Активізувати уявлення дітей про їжачка, особливості його зовнішнього вигляду та поведінки. Запропонувати дітям намалювати зустріч дівчинки з їжачком. Потім розповісти самостійно про зображені події на їхніх малюнках. У випадку утруднення дітям допомагає педагог стимулюючими запитаннями.

3. Переказати уривок з оповідання Я. Тайца «Киш!» та намалювати ілюстрацію до тексту

Мета: виявити вміння будувати зв'язне висловлювання за літературним зразком, переказувати, зберігаючи послідовність подій, малювати сюжет за змістом тексту.

Інструкція:

– Дітям зачитується уривок із розповіді. Потім педагог проводить словникову роботу; з'ясовує, які слова та вирази не зрозумілі дітям; пропонує відповісти на запитання; з'ясовує зміст оповідання (– Чому ж кури не хотіли йти до Наді?). Педагог пропонує дітям намалювати сюжет за змістом тексту, читає текст ще раз, і діти його переказують.

Після процедури обстеження отримані результати кожного завдання оцінювалися шляхом аналізу за наступними критеріями:

1. Аналіз речень – 1 бал.
   – кількість слів у реченні;
   – використання різних частин мови.
2. Аналіз текстів – 1 бал:
   – кількість простих непоширених речень;
   – кількість простих поширених речень;
   – кількість складносурядних речень;
   – кількість складнопідрядних речень.
3. Переказ тексту – 1 бал:
   – розуміння змісту тексту;
   – повнота змісту тексту;
   – логічна послідовність;

– синтаксична структура речень.

Тобто, за 1-е завдання кожна дитина мала змогу отримати 2 бали, за 2-е завдання – 2 бали і за 3-є завдання – 3 бали.

Процедура обстеження проводилася на індивідуальних заняттях. Робота починалася з встановлення контакту з дитиною. Далі пояснювалася інструкція, після чого дитина виконувала запропоноване завдання.

2.2 Результати дослідження

За показниками констатувального експерименту, розвиток зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями підготовчої групи здійснюється уповільненими темпами й характеризується певними особливостями, зокрема бідністю словника, недостатньою предметною віднесеністю слів, слабким зв'язком слів із діяльністю, відсутністю в мовленні узагальнюючих слів, недорозвиненістю фонематичного слуху, невідповідністю об'єму активного і пасивного словника.

Дошкільники зазначеної категорії розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника приближується до норми, проте, застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника викликає значні труднощі. Бідність словника проявляється в незнанні багатьох слів. У словнику дітей мало узагальнюючих слів, вони обмежено використовують антоніми, а синоніми практично відсутні. Не знаючи назв частин предметів, вони заміняють їх назвою самого предмета («рукав» – «сорочка», «крило» – «літак»), заміняють слова, близькі по ситуації й зовнішніх ознаках («приклеює» – «маже») заміняють назви ознак та ін.

Дослідження показало, що більшість дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями мають труднощі в оволодінні словниковим запасом й граматичною будовою мовлення. Для зручності виведення кількісної характеристики виконання кожного завдання було використано трирівневу

систему оцінювання. Виконання завдань оцінювалося відповідними балами, залежно від правильності й самостійності, та було розподілене за трьома рівнями:

– високий рівень (6-7 балів) – дитина виконує всі завдання правильно;

– середній рівень (3-5 балів) – дитина виконує всі завдання правильно, але після відповідної стимуляції й заохочення;

– низький рівень(0-2 бали) – дитина частково виконує всі завдання, після відповідної стимуляції й заохочення.

Отримані дані наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Дані щодо особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями (констатувальний експеримент)

	Експериментальна група		Контрольна група		Розбіжність у рівнях усного мовлення до початку	
Рівні	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	2	33	1	17	1	17
Середній	3	50	3	50	-	-
Низький	1	17	2	33	1	17

Як видно з таблиці, більшість дітей експериментальної (50%) та контрольної (50%) груп знаходяться на середньому рівні виконання завдань. У той час, на високому рівні знаходяться 33% (2 особи) дітей в експериментальній групі та 17 % (1 особа) дітей в контрольній групі; на низькому рівні знаходиться 17% (1 особа) дітей в експериментальній групі та 33% (2 особи)дітей в контрольній. Отже, виконання першого завдання представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Дані щодо аналізу особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями (1 завдання)

		1	2	Підсумок
Контрольна група				
1.	Михайло В.	1	0	с
2.	Сашко І.	0	1	с

Продовження табл. 2.2

3.	Сашко В.	1	0	с
4.	Марійка К.	1	0	с
5.	Настя М.	0	0	н
6.	Єва К.	0	0	н
Експериментальна група				
7.	Євген В.	1	1	в
8.	Назарій О.	0	1	с
9.	Максим К.	1	0	с
10.	Софія Д.	0	1	с
11.	Сергій С.	0	0	н
12.	Віка Ф.	0	0	н

Умовні позначення:

В – високий рівень;

С – середній рівень;

Н – низький рівень.

Як бачимо, при виконанні першого завдання, де потрібно було скласти розповідь та намалювати картинку по серії сюжетних малюнків; після їх пред'явлення діти із задоволенням розглядали картинки, відповідали на питання, показували зображені на них предмети, діючих осіб, яким давали імена. Потім розкладали картинки в потрібній послідовності, намагалися скласти розповідь за сюжетом та намалювати картинку за нею.

Наприклад, Євген В., окрім розповіді по серії сюжетних картин, склав продовження зображеної історії: «Йдуть два козлика по містку. Вони почали битися. Потім впали у воду, не змогли виплисти і потонули ». А Віка Ф. і Сергій С., навпаки, не виявили інтересу до завдання, тому що його виконання викликало у них низку труднощів, а розповіді зводилися до називання окремих предметів та дійових осіб, яких зображено на картинках. Як Настя М., так і Єва К. у процесі виконання 1-го завдання потребували стимулюючої допомоги у вигляді

додаткових питань за змістом зображеної на малюнках події. Після стимулюючої допомоги Настя М. склала наступну розповідь: «Коза і козел йдуть містком. їм не вистачило місця на містку, і вони почали битися. Потім вони впали у воду ».

Слід зазначити, що інші діти впоралися з 1-им завданням без суттєвих труднощів. Але під час виконання малюнків у більшості з них виявилася актуалізація образів, яка відвела їх в сторону від теми малюнка. Так, Максим К. намалював машину, яка під'їжджає до містка, а Софія Д. – дерева без листя. Результати виконання 2-го завдання наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Дані щодо аналізу особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями (2 завдання)

		1	2	Підсумок
Контрольна група				
1.	Михайло В.	1	1	в
2.	Сашко І.	0	0	н
3.	Сашко В.	1	0	с
4.	Марійка К.	1	0	с
5.	Настя М.	0	0	н
6.	Єва К.	0	0	н
Експериментальна група				
7.	Євген В.	1	1	в
8.	Назарій О.	0	0	н
9.	Максим К.	1	0	с
10.	Софія Д.	0	0	н
11.	Сергій С.	0	0	н
12.	Віка Ф.	0	0	н

Умовні позначення:

В – високий рівень;

С – середній рівень;

Н – низький рівень.

Отже, значні труднощі у дітей викликало 2-е завдання (складання розповіді

за сюжетним малюнком). Виконання цього завдання вимагало від дітей уміння складати зв'язну розповідь по одному зображенню, домислюючи, що відбувалося до зображеного моменту і після. На відміну від серії сюжетних картин, де видно розвиток події, на окремому сюжетному малюнку зображено лише одномоментну ситуацію всіх подій, які відбувалися, що дуже ускладнює складання розповіді. І саме тому виконання цього завдання проходило з істотними труднощами у дітей: вони не змогли самостійно виконати 2-е завдання, більшість з них постійно звертались за допомогою до вихователя, задавали різні запитання. Без цієї допомоги діти складали непов'язаний за змістом сюжет, описуючи окремі деталі, предмети і діючих осіб, які було зображено на картинці.

Наведемо приклад розповіді, яку склав Сашко І. «Дівчинка в лісі. Дівчинка з їжачком, їй дав гриб». Євген В. по сюжетній картинці «Дівчинка і їжачок» склав наступну розповідь: «Дівчинка була в лісі і там зустріла їжачка. Їжачок допоміг їй. Дав гриб. У дівчинки став цілий кошик грибів».

Малювання також викликало труднощі. Так, Сашко В. і Марійка К. зобразили їжачка в неприродних кольорах, щоб додати яскравості малюнку. А на малюнку Назарія О. їжака було зображено з трьома лапами. Результати виконання 3-го завдання наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Дані щодо аналізу особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями (3 завдання)

		1	2	3	Підсумок
Контрольна група					
1.	Михайло В.	1	1	0	с
2.	Сашко І.	0	1	1	с
3.	Сашко В.	1	0	0	н
4.	Марійка К.	1	1	1	в
5.	Настя М.	0	0	0	н
6.	Єва К.	1	0	0	н
Експериментальна група					

Продовження табл. 2.4

7.	Євген В.	1	1	1	в
8.	Назарій О.	1	1	1	в
9.	Максим К.	1	0	0	н
10.	Софія Д.	0	1	0	н
11.	Сергій С.	1	0	0	н
12.	Віка Ф.	1	0	0	н

Умовні позначення:

В – високий рівень;

С – середній рівень;

Н – низький рівень.

Як бачимо, 3-є завдання (переказ тексту) викликало ряд труднощів у більшості дітей. Тільки Євген В., Марійка К. і Назарій О. впоралися з цим завданням за допомогою додаткових запитань педагога. Переказ іншим дітям давався важко. Софія Д. і Максим К. змогли передати тільки першу частину тексту (зав'язку), продовжити переказ далі вони не змогли. Розповідям решти дітей було притаманно тривалі паузи і повтори. Дітям важко було сформувати діалог, який вони переказували тихо й невиразно. Крім того, відповідаючи, діти хвилювалися, були напружені, забували текст. Після додаткових запитань і підказок педагога, відповідали односкладовими реченнями, не могли продовжити переказ.

На малюнках за змістом твору найбільш розповсюдженими помилками стали ті, що обумовлено недоліками просторової орієнтації. При цьому композицію малюнків було здебільшого порушено. Більшість зображень виявились сильно зміщеними. Окрім того, виявились порушеними співвідношення частин малюнку.

Аналіз отриманих даних показав, що більша кількість дошкільників недостатньо оволоділа словниковим запасом та граматичною будовою мовлення, які повинні бути у дітей цього віку.

Ми переконалися, що для отримання більш високих результатів у дітей з інтелектуальними порушеннями в процесі образотворчої діяльності, необхідно проводити з ними спеціально організовану роботу (у нашому випадку – формувальний експеримент). Такі обставини зумовили необхідність розроблення змісту корекційної роботи щодо підвищення ефективності розвитку зв'язного мовлення у дошкільників зазначеної категорії в процесі образотворчої діяльності.

Отже, аналіз результатів констатувального експерименту дає підстави зробити наступні *висновки*:

1. Розвиток зв'язного мовлення у дітей з особливими потребами підготовчої групи здійснюється уповільненими темпами й характеризується певними особливостями, зокрема бідністю словника, недостатньою предметною віднесеністю слів, слабким зв'язком слів із діяльністю, відсутністю в мовленні узагальнюючих слів, недорозвиненістю фонематичного слуху, невідповідністю об'єму активного і пасивного словника.

2. Дошкільники зазначеної категорії розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника приближується до норми, проте, застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника викликає значні труднощі.

3. Більшість дітей старшого дошкільного віку з особливими потребами мають труднощі в оволодінні словниковим запасом й граматичною будовою мовлення.

4. Певні резерви щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей з особливими потребами дошкільного віку має образотворча діяльність.

5. Для отримання більш високих результатів у дітей з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності, необхідно проводити з ними спеціально організовану роботу (у нашому випадку – формувальний експеримент).

РОЗДІЛ 3
СПЕЦІАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Організація та методика формувального експерименту

У формувальному експерименті брали участь діти старшого дошкільного віку (підготовча група) Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 187 Львівської міської ради з приблизно однаковим рівнем зв'язного мовлення у кількості 12 осіб, які було розділено за групами: експериментальна група (6 осіб) і контрольна група (6 осіб).

З вихованцями експериментальної групи було проведено спеціально організовану роботу. У навчальний процес було внесено зміни, які сприяли підвищенню рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності.

Головною метою формувального етапу дослідження було формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку образотворчими засобами в умовах спеціально організованої корекційно-розвивальної роботи та визначенні педагогічних умов для її ефективності.

Зазначається, що особливу роль у порушенні пізнавальної діяльності таких дітей, відіграє недостатність мовленнєвої регуляції. Розвиваючи у дітей творчу активність, розвиваємо і зв'язне мовлення; це процес тривалий і без спеціального навчання неможливий. Саме тому, враховуючи певні особливості сприйняття у дітей зазначеної категорії, всі етапи занять вирішували певні завдання на заняттях із образотворчої діяльності, а саме:

– розвиток творчих здібностей дітей засобами образотворчої діяльності;

– формування сенсорних здібностей;

– формування цілеспрямованого аналітико-синтетичного сприйняття зображуваного предмета, явища;

– формування узагальненого уявлення про однорідні предмети і подібні способи їх зображення;

– навчання технічним прийомам і способам зображення в різних видах образотворчої діяльності;

– формування здатності оперувати уявленнями і перетворювання їх на основі накопичених знань;

– розвиток пізнавальної активності дітей;

– виховання культури діяльності;

– формування навичок співпраці.

Формувальний етап дослідження передбачав:

– визначення теоретичних та організаційно-методичних засад;

– розроблення методики формування зв'язного мовлення у старших дошкільників з інтелектуальними порушеннями засобами образотворчої діяльності;

– проведення комплексу корекційно-розвивальних занять з розвитку зв'язного мовлення з урахуванням визначених критеріїв та показників;

– спостереження за динамікою та особливостями сформованого зв'язного мовлення дітей цієї категорії у процесі інтегрованих занять;

– проведення порівняльного аналізу розвитку зв'язного мовлення в експериментальних та контрольних групах.

Використання образотворчої діяльності, як засобу розвитку мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями, відбувалося в два етапи.

На підготовчому етапі було задіяно спільну діяльність дорослого і дитини. На перших заняттях вихователька малювала сама, проговорюючи вголос деталі малюнка. Надалі вона малювала, а діти коментували сюжет і деталі зображення, оскільки таким дітям притаманні нестійка увага і знижена працездатність. Жваве і емоційне спілкування посилювало інтерес до малювання. На цьому етапі проводились спеціальні ігри та вправи: «На що

схоже?», «Знайди такий же?», «Що ти побачив у плямах?». Проводились спеціальні вправи на розвиток сенсорики (ігри з кольором, формою), на розвиток дрібної моторики руки. Наприклад, «Допоможи знайти схожий колір», «Що буває цього кольору?» Також було проведено експерименти з кольором: ми додавали білу гуаш в інші фарби і в результаті отримувались світліші тони.

Отже, на підготовчому етапі відбувалося знайомство дітей з відтінками основного кольору. Діти порівнювали кольори, самі відзначали, який колір основний, який колір доданий і в якій пропорції. Тому ця гра у дітей з інтелектуальними порушеннями викликала інтерес і бажання малювати. Діти становились учасниками подій різних ігор.

На другому етапі вже було задіяно нетрадиційні способи зображення. Спочатку діти вчилися малювати пальчиком і долонькою: виходили гарні квіти, хмари і різнокольорові рибки. Такий спосіб є дуже простим і зрозумілим дітям. Дитина вмочає пальчик у фарбу і створює плями на аркуші паперу. І ось вже готові цікаві малюнки: «Гарні квіти», «Сонечко гуляє». Навчивши дитину акуратного поводження з фарбою, далі починали малювати долонькою. Спосіб нанесення фарби на долоньку такий самий, як і на пальчики. Фарба губкою або пензликом наноситься на всю долоню і робиться відбиток. Потім долонька витирається серветкою. На пальцях і долонях є активні точки, масаж яких поліпшує роботу мозку, позитивно впливає на розвиток мовлення дітей.

Коли діти засвоювали правила послідовності малювання пальчиком і долонькою, їм було запропоновано пограти в «парафинку-невидимку» з використанням парафінової свічки. Суть такої гри: вихователь малював контур, а діти наносили мазки, плями, щоб зафарбувати все фарбою. Таким чином на аркуші альбому з’являлися листочки, сніжинки, «овочі у кошику», «дерева в снігу». Діти навчалися працювати печатками і трафаретами. При цьому допоміжні засоби, які було задіяно, розвивали руку дитини, сприйняття нею форм і різних кольорів. Наприклад, педагог малює дерево, а діти друкують багато дерев і чагарників. Ось і вийшов ліс. Заповнюємо ліс тваринами, птахами, рослинами. Всі дії обов’язково обговорюються. Тим самим вирішуються

завдання мовленнєвого розвитку дітей, а також додаються пізнавальні завдання.

У процесі такої роботи діти частіше вживають прикметники, що позначають зовнішні властивості об'єктів, слова з пасивного словнику поступово з'являються в активному. Вихованці знайомляться та застосовують в роботі різні образотворчі матеріали: фарби, крейду, поролон. Усі образотворчі матеріали знаходяться в доступному для дітей місці, вони вільні у виборі матеріалів та засобів, що сприяє розкріпаченню фантазії та уяви дошкільників у створенні власних образів щодо забезпечення як процесу, так і результатів творчості з мовленнєвим супроводом.

Навчивши дитину зображати предмети різної форми і величини, ми приступали до їх навчання іншим цікавим образотворчим технологіям. Вони із задоволенням та інтересом займалися технікою «монотипія» – відбитком графічного зображення. Вони зображували метеликів, будинки, дерева і багато інших предметів. Діти почали фантазувати, проговорювати і придумувати свої сюжети. При цьому всі новітні техніки легко засвоювалися дітьми.

Так само дошкільники працювали в техніці «малювання пластиліном». Опановуючи цю техніку діти стають більш самостійними, вони не стомлюються від одноманітних дій. Спочатку діти наносять контур малюнка, можна просто обвести предмет. Потім підбирають колір пластиліну, з'єднують один колір пластиліну з іншим – виходить новий відтінок. Відщипують пластилін маленькими шматочками та розмазують пальчиками по поверхні малюнка. Вмазують інші кольори пластиліну, виходить незвичайний візерунок. Коли пластиліновий малюнок готовий, починаємо плавити пластилін знизу свічкою. Він розтікається і застигає. У плавлений пластилін додаємо намистинки (зображення очей), прикрашаємо ґудзиками, природним матеріалом. Потім вирізаємо виріб по контуру і приклеюємо на загальний фон. Робота в колективі дуже цінна для дітей. Вони навчаються домовлятися між собою, приходити до єдиного рішення.

Працюючи в техніці «пластиліновий вітраж», від дитини вимагається терпіння, посидючість, акуратність при виконанні, що не властиво дітям з

інтелектуальними порушеннями, але корисно для розвитку дрібної моторики рук. Такі тренування пальців рук стимулюють інтенсивний мовленнєвий розвиток дитини, сприяють координації артикуляційної моторики та мовленнєвого дихання.

І так крок за кроком, поступово діти стають більш самостійними та впевненими в собі і в своїх силах. Вони вже можуть малювати різними матеріалами, придумувати свої сюжети малюнків.

Успішному досягненню поставлених завдань сприяє спільна робота з батьками, які не завжди можуть зрозуміти, що саме зобразила їх дитина, чим її малюнок відрізняється від малюнків інших дітей. І така оцінка малюнка, деякі нерозуміння з боку батьків, їхній осуд, ображають дітей. Якщо вироб, отриманий завдяки зусиллям дитини, має цінність для дорослих, то у неї формується базова, глибинна впевненість у власних силах.

Отже, в індивідуальному порядку, батькам надаються певні рекомендації з боку фахівців: як сприймати, розглядати і коментувати малюнки своїх дітей. Спочатку пропонується встановити, чому саме так намалювала їх дитина, чому саме ці кольори вибрала. Батьки навчаються розмовляти з дитиною за змістом малюнка, робити відповідні висновки. Поступово вони захоплюються творчістю своїх дітей, розуміючи, що рука дитини не обманює, а також у них виникає бажання проговорювати окремі етапи виконання малюнка дитиною і надавати словесний звіт і загальну оцінку творчості дошкільника. При цьому батьки заохочуються до відвідування занять своїх дітей і навіть навчаються та опановують прийоми монотипії.

3.2 Результати дослідження та їх аналіз

З метою виявлення ефективності експериментальної методики на прикінцевому етапі було проведено контрольний експеримент. Вихованцям було запропоновано завдання, аналогічні тим, які вони виконували на

констатувальному етапі. Отримані результати наочно продемонстрували значну перевагу вихованців експериментальної групи.

Дані, отримані за цими показниками, наведено у наступних таблицях:

Таблиця 3.1 – Дані щодо особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями експериментальної групи (контрольний експеримент)

	Контрольний експеримент		Констатувальний експеримент		Розбіжність у рівнях усного мовлення до початку	
Рівні мовлення	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	3	50	2	17	*2*	33
Середній	3	50	3	50	-	-
Низький	0	0	1	33	1	17

Дані таблиці показують, що 50 % дітей (3 особи) експериментальної групи мають високий рівень сформованості зв'язного мовлення, 50% дітей (3 особи) зазнали певних труднощів при виконанні завдань, але жодна дитина не поставилась байдуже до запропонованих завдань. Всі діти впорались із завданнями.

Також слід зауважити, що якісний склад дітей з середнім рівнем розвитку зв'язного мовлення змінився. Так, Віка Ф. на початку експерименту мала значні труднощі з виконанням завдань і не впоралась з жодним, а потім, після спеціального навчання, покращила свої результати. Максим К. також покращив свої результати та показав високий рівень сформованості зв'язного мовлення.

Оброблення контрольно-аналітичних даних під час їх порівняння з вихідними даними, отриманими на початку та на контрольному етапі формувального експерименту, дало змогу зафіксувати суттєву різницю між показниками після навчання в експериментальній групі. Ефективність навчання підтверджується його результативністю: в експериментальній групі зменшилась кількість вихованців з низьким рівнем на 17%, з середнім рівнем – на 17 %. При

цьому кількість вихованців з високим рівнем сформованості зв'язного мовлення збільшилась на 33%.

Таблиця 3.2 – Дані щодо особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями контрольної групи (контрольний експеримент)

	Контрольний експеримент		Констатувальний експеримент		Розбіжність у рівнях усного мовлення до початку	
Рівні мовлення	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	2	33	1	17	1	17
Середній	2	33	3	50	1	17
Низький	2	33	2	33	0	0

Дані таблиці показують, що 33% дітей (2 особи) контрольної групи мають високий рівень сформованості зв'язного мовлення, 33% дітей (2 особи) зазнали суттєвих труднощів при виконанні завдань та 33% дітей (2 особи), навіть зі стимульною допомогою вихователя, не впорались із завданнями та показали низький рівень сформованості зв'язного мовлення. Тобто, як бачимо, результати дітей контрольної групи значно гірше, ніж результати дітей експериментальної групи, але вони вищі, ніж на початку дослідження: кількість дітей з високим рівнем розвитку зв'язного мовлення збільшилась на 17%. Дані порівняльного аналізу результатів контрольного експерименту представлено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Дані щодо особливостей зв'язного мовлення дошкільників з інтелектуальними порушеннями (контрольний експеримент)

	Експериментальна група		Контрольна група		Розбіжність у рівнях усного мовлення до	
Рівні	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	3	50,00	2	33,33	1	17
Середній	3	50,00	2	33,33	1	17
Низький	0	0	2	33,33	-	-

На підставі аналізу отриманих даних можемо констатувати, що сформованість компонентів зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями старшого дошкільного віку з експериментальної та контрольної груп суттєво відрізняються. Вихованці експериментальної групи впевнено відповідали на запитання, швидко виконували творчі завдання, складали монологи та діалоги, доречно висловлювались. Показники щодо розвитку зв'язності мовлення вихованців контрольної групи вказують на значно нижчий рівень, і близькі до тих, які було отримано у констатувальному експерименті.

Статистичні дані підтверджують результати, які було отримано під час впровадження методики розвитку зв'язного мовлення дітей зазначеної категорії в процесі образотворчої діяльності, і вказують на те, що з вихованцями експериментальної групи доречно використовувались різноманітні засоби образотворчої діяльності. Всі вихованці експериментальної групи практично виправляли помилки у власному мовленні та мовленні однолітків, використовували етикетну лексику, складали монологи і діалоги, виконували творчі мовленнєві завдання, доповнювали розповіді малюнками та ліпленням за темою висловлювання.

Діяльність дітей контрольної групи відзначалася значно вираженою імпульсивністю і недостатньою цілеспрямованістю. У них спостерігалися недоречні висловлювання, невміння складати діалоги, концентрувати увагу на основних подіях, зображених на малюнках; спостерігалися безсистемні переходи від внутрішньо мовленнєвого промовляння – до матеріалізованого відтворення предметів. Водночас, практично у всіх випадках, зміна етапів супроводжувалася погіршенням результатів діяльності: недотриманням вимог виконання та послідовності, допущенням більшої кількості помилок та їх невиправленням тощо.

Отже, отримані дані свідчать про те, що у вихованців експериментальної групи, на відміну від дітей контрольної групи, мовленнєве обґрунтування завдань характеризується більш повною відповіддю на запитання, детальним словесним описом власного виконання малюнка та виконання малюнка

товаришем, бажанням довести його правильність чи неправильність, інтонаційною забарвленістю відповіді.

Слід підкреслити, що порівняння результатів констатувального та формувального етапів показало ефективність проведеної корекційно-розвивальної роботи у вихованців підготовчої групи з інтелектуальними порушеннями. В експериментальній групі вдалося значно підвищити рівень розвитку зв'язного мовлення засобами образотворчого мистецтва. Зважаючи на отримані експериментальні дані можна стверджувати про ефективність запропонованої спеціальної корекційної методики.

Отримані дані засвідчили, що методика експериментального навчання сприяла появі значних відмінностей між показниками рівнів дітей експериментальної та контрольних груп з розвитку зв'язного мовлення до і після її реалізації.

3.3 Методичні рекомендації щодо підвищення якості зв'язного мовлення на підставі використання нетрадиційних технік малювання

Завдяки розмаїттю наочних засобів та практичних дій образотворча діяльність має пізнавальне, виховне й розвивальне значення. Всі предмети, які створюються дитиною у процесі продуктивної образотворчої діяльності, стають наочним підґрунтям для мовленнєвих вправ. Важливо, що у продуктивній діяльності дитина опирається одночасно на декілька аналізаторів (тактильний, зоровий, слуховий), що, у свою чергу, впливає на розвиток зв'язного мовлення. У рамках продуктивної (образотворчої, образотворчо-мовленнєвої) діяльності створюються умови для тісної взаємодії слова з дією. Дії дітей, що супроводжуються промовлянням у процесі образотворчої діяльності, стають більш досконалими, довільними, регульованими та прискорюють процес розвитку зв'язного мовлення.

На основі проведеного експериментального дослідження нами було

розроблено методичні рекомендації щодо підвищення ефективності зв'язного мовлення у дошкільників на підставі використання нетрадиційних технік малювання, які полягають у наступному:

– розроблення змісту образотворчої діяльності з урахуванням доступності навчальним можливостям дошкільників з інтелектуальними порушеннями;

– спрямування навчання та виховання на підвищення ефективності зв'язного мовлення на підставі використання нетрадиційних технік малювання, формування інтересу, стійкого позитивного ставлення дітей до образотворчої діяльності;

– виокремлення специфічних завдань сенсомоторного розвитку в процесі образотворчої діяльності.

На цій основі потрібно здійснити добір адекватних психофізичним можливостям дітей методів, прийомів, форм, видів корекційно-розвивальної роботи.

Отже, підвищення ефективності зв'язного мовлення дітей зазначеної категорії повинно здійснюватися на інтегрованих заняттях, індивідуальних заняттях та заняттях у підгрупах. У процесі навчання необхідно враховувати той факт, що діти тривалий час не розуміють інструкцію, легко втрачають інтерес до діяльності. Відтак, особлива увага має приділятися засобам підтримки пізнавальної активності та підвищенню мотивації до діяльності.

Варто зазначити, що у дошкільників з інтелектуальними порушеннями у зв'язку з недосконалістю розумових операцій аналізу та синтезу, інтелектуальних процесів сприймання, мислення, пам'яті, формування уявлень про колір, форму, розмір починається до початку навчання у школі. Ось чому корекційно-розвивальне навчання спочатку передбачає виконання дітьми вправ на порівняння, співвідношення, групування предметів за розміром, кольором, формою, що відбувається в процесі використання різноманітних дидактичних ігор.

Вербальне визначення просторових понять у дошкільників є одним із важливих напрямів корекційної методики розвитку зв'язного мовлення. Дітей

необхідно навчати оперувати та називати просторові поняття, аналізувати ознаки, зв'язки між об'єктами пізнання та промовляти всі свої дії, що сприяє розвитку зв'язного мовлення та розширенню уявлень про навколишню дійсність. Під час занять треба поєднувати індивідуальні й колективні види діяльності. Формування вміння впізнавати і називати предмети в малюнках та ліплених виробах здійснюється під час занять та у процесі дидактичних ігор і вправ. Зображення (об'ємне чи пласке) виступає своєрідним замінником предмета, його моделлю (об'ємною чи графічною). Тому, під час занять дітей вчать порівнювати малюнок, аплікацію та ліплений виріб з реальним предметом, звертають увагу на особливості зовнішнього вигляду (форму, розмір, колір) реального предмета і його зображення на площині, на функціональних особливостях предмета, що сприяє збагаченню, якісному засвоєнню та активізації словника.

Оволодіння образотворчою діяльністю передбачає засвоєння елементарних технічних операцій – прийомів аплікації, ліплення, малювання. Образотворчі рухи руки під час різних видів діяльності пов'язані з м'язово-руховими відчуттями, сприйманням самого руху кінестетично і візуально: дитина бачить, як рухається рука і відчуває цей рух. Пальці рук набувають сили, гнучкості, вправності, що стимулює інтенсивний мовленнєвий розвиток дитини.

Ефективним засобом *у* процесі підвищення ефективності зв'язного мовлення у дошкільників з інтелектуальними порушеннями є використання під час корекційно-розвивальної роботи традиційних та нетрадиційних технік образотворчої діяльності. Використання нетрадиційних образотворчих технік сприяє формуванню у дошкільників цієї категорії позитивного емоційного ставлення до самої діяльності та кінцевого результату, поліпшує результати навчання, підвищує самооцінку дитини.

Розглянемо детальніше деякі види нетрадиційних технік зображення, які мають використовуватися на корекційних заняттях із дошкільниками. Зокрема, техніка «штампування» передбачає застосування штампів фабричного, саморобного виготовлення, також, використання різноманітних за фактурою матеріалів, наприклад: пінопласту, гофрованого паперу, зім'ятого паперу,

поролону. Дітей навчають штампуванню за допомогою природних форм – рослин, картопляних штампів тощо. Така техніка використовується під час предметного та декоративного малювання, що забезпечує повторення одного і того ж самого руху та формує у дитини відчуття ритму, удосконалює елементарні технічні навички та сприяє збагачує та активізує словник дітей різними частинами мови.

Техніка «ниткографія» – виконання зображення на папері чи картоні за допомогою фарб та ниток, використовується з метою розвитку сприймання, уяви, дрібної моторики рук, формування уявлень про колір, форму, розмір, виховання естетичних смаків дитини. Зокрема, діти, під час виконання зображення, використовується три основні кольори (червоний, жовтий, синій). На поверхні аркуша паперу дошкільники розкладають нитки, попередньо зануривши їх у фарбу, зверху накривають аркушем паперу чи картону і, притримуючи верхній аркуш рукою, почергово, використовуючи допомогу, виймають нитки. Знявши верхній аркуш, кожна дитина отримує цікаве, неповторне зображення. Такі завдання викликають у дітей більш емоційне ставлення до малюнку, тим самим підвищуючи їх мовленнєву активність.

«Плямографія» – наступний різновид графічної техніки, де зображення виконується рідкими фарбами чи тушшю. На поверхню аркуша паперу діти за допомогою педагога наносять пляму пензлем, потім обережно роздувають пляму за допомогою трубочки для коктейлю в усі боки, таким чином, отримують зображення, що складається із дуже тоненьких ліній. За допомогою цієї техніки в дитини розвивається мовленнєве дихання, артикуляційний апарат. Завдання викликають позитивну реакцію дітей, підвищують мотивацію до навчання.

Наступною нетрадиційною технікою образотворчої діяльності, що використовується у процесі навчання дошкільників з інтелектуальними порушеннями, є «монотипія». Особливості виконання цієї техніки полягають в тому, що аркуш паперу потрібно зігнути навпіл, на одній половині аркуша дитина, з допомогою педагога, малює фарбами зображення половини предмета. Склавши аркуш і притиснувши його, отримується відбиток малюнка. Особлива

увага приділяється навчанню орієнтації на аркуші паперу та формуванню елементарних технічних навичок.

Використання техніки «набризку» передбачає виконання зображення, яке створюється за допомогою фарб та зубної щітки. Перед початком виконання набризку на аркуш паперу необхідно покласти вирізане з картону зображення (метелика, тощо). Після закінчення виконання набризку на аркуші паперу залишається силует метелика на кольоровому фоні. Незвичайна техніка спонукає дітей розповідати за власною ініціативою та за пропозицією вихователя.

Варто зазначити, що корекційно-розвивальна робота з дошкільниками здійснюється на основі формування дій за наслідуванням, зразком. Дітей навчають послідовності виконання зображення в результаті спостереження за діями педагога. Діти позитивно реагують на отримані результати, виконують завдання із зацікавленістю. Важливо, що вони не тільки візуально сприймають дії педагога, але й розуміють сенс завдань і висловлюють бажання повторювати ці дії на аркуші паперу та промовляти їх.

Отже, на підставі використання нетрадиційних технік малювання, підвищення ефективності зв’язного мовлення відбувається у формі гри, враховуються особливості та інтереси кожної дитини, даючи можливість розкритися її індивідуальності. Гра і емоційне спілкування сприяють не тільки формуванню і розвитку основ образотворчої діяльності, а й корекції мовленнєвого розвитку, пізнавальної сфери та емоційного стану.

Ефективність розроблених методичних рекомендацій забезпечується визначеними та впровадженими в практику педагогічними умовами, що складаються з трьох блоків:

– *організаційного*, що передбачає створення розвивального середовища; залучення до педагогічного процесу команди фахівців: вихователів, психологів, корекційних педагогів; батьків, їх педагогічна просвіта;

– *дидактичного*, що охоплює добір доступного змісту навчально-виховного матеріалу; застосування адекватних методів, прийомів, видів роботи; використання своєрідної структури занять; забезпечення інтеракції (зв’язок

розвитку мовлення з образотворчою діяльністю, навколишнім світом, грою, елементарними математичними уявленнями та іншими видами діяльності); використання нетрадиційних технік образотворчої діяльності;

– *корекційно-розвивального*, що передбачає розроблення діагностичного блоку завдань; психологічної допомоги дитині та її батькам у процесі підвищення ефективності зв'язного мовлення на підставі використання образотворчої діяльності; забезпечення емоційної насиченості занять; попередження фізичного та розумового перевантаження дитини.

Безперечною умовою підвищення ефективності зв'язного мовлення є розвиток у дітей творчих здібностей, пізнавальних процесів, збережених функціональних систем.

Отже, підвищення ефективності зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами засобами нетрадиційних технік малювання повинно відбуватися комплексно, з використанням різноманітних видів продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікації).

Дотримання методичних рекомендацій сприяє підвищенню ефективності зв'язного мовлення у дітей, посилює корекційну спрямованість навчального процесу. Використання нетрадиційних технік малювання допомагає підвищити мовленнєву компетенцію, а саме:

– покращити вміння адекватно й доречно, практично та творчо користуватися мовленням в конкретних соціально-побутових ситуаціях;

– висловлювати свої думки, бажання, використовуючи для цього як мовні, так і позамовні (жести, міміка, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення;

– розширити словниковий запас;

– сприяє розумінню зв'язного тексту;

– сприяє розвитку вміння відповідати та звертатися із запитаннями, переказувати літературні твори, складати різні види розповідей.

Отже, отримані результати формувального експерименту дають підстави зробити наступні *висновки:*

1. Сформованість компонентів зв'язного мовлення дітей з особливими

потребами старшого дошкільного віку з експериментальної та контрольної груп суттєво відрізняються.

2. У вихованців експериментальної групи, на відміну від дітей контрольної групи, мовленнєве обґрунтування завдань характеризується більш повною відповіддю на запитання, детальним словесним описом власного виконання малюнка та виконання малюнка товаришем, бажанням довести його правильність чи неправильність, інтонаційною забарвленістю відповіді.

3. В експериментальній групі вдалося значно підвищити рівень розвитку зв'язного мовлення засобами образотворчого мистецтва.

4. Отримані дані засвідчили, що методика експериментального навчання сприяла появі значних відмінностей між показниками рівнів дітей експериментальної та контрольних груп з розвитку зв'язного мовлення до і після її реалізації. Можна констатувати ефективність запропонованої спеціальної корекційної методики.

ВИСНОВКИ

Зв’язне мовлення є головною ланкою соціального життя дитини з особливими потребами. Володіючи мовленням, така дитина, може повідомити свої думки, почуття і бажання навколишнім, поділитися з ними досвідом, узгодити дії, тобто встановити контакти із довкіллям, завдяки яким і відбувається її соціалізація.

На момент шкільного навчання у дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігається значний недорозвиток мовлення; слухова диференціація, відтворення слів та фраз виникає значно пізніше, мовлення є бідним та не завжди зрозумілим. Таким дітям потрібна постійна стимуляція з боку дорослого, яка виявляється у вигляді підказок або додаткових питань.

Зв’язне мовлення охоплює всі види діяльності дітей дошкільного віку, а саме: ігрову, образотворчу, пізнавальну, художню, музичну, мовленнєву, комунікативну, навчально-мовленнєву, побутову та трудову. Зв’язок мовленнєвої й образотворчої діяльності науковці встановили вже в XIX сторіччі. Завдяки розмаїттю наочних засобів та практичних дій образотворча діяльність має пізнавальне, виховне й розвивальие значення. Важливо, що у продуктивній діяльності дитина опирається одночасно на декілька аналізаторів (тактильний, зоровий, слуховий), що у свою чергу, впливає на розвиток зв’язного мовлення. У рамках продуктивної (образотворчої, образотворчо- мовленнєвої) діяльності створюються умови для тісної взаємодії слова з дією. Дії дітей, що супроводжуються промовлянням у процесі образотворчої діяльності стають більш досконалими, довільними, регульованими та прискорюють процес розвитку зв’язного мовлення. Малювання, як форма діяльності, включає в себе багато компонентів психічних процесів, що дає можливість вважати його важливим фактором формування особистості та сприяє розвитку у дітей аналітико-синтетичної функції мислення та позитивно впливає на розвиток мовлення дитини. Позитивні емоції, нові враження, сприяють висловленню

дітьми з інтелектуальними порушеннями почуттів у вербальній формі, а слід і стимулюють їх мовленнєву активність.

За результатами констатувального експерименту, розвиток зв'язного мовлення у дітей зазначеної категорії підготовчої групи здійснюється уповільненими темпами й характеризується певними особливостями, зокрема бідністю словника, недостатньою предметною віднесеністю слів, слабким зв'язком слів із діяльністю, відсутністю в мовленні узагальнюючих слів, недорозвиненістю фонематичного слуху, невідповідністю об'єму активного і пасивного словника. Дошкільники розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника приближується до норми, проте застосування слів в експресивному мовленні, актуалізація словника викликає значні труднощі. Бідність словника проявляється в незнанні багатьох слів. У словнику дітей мало узагальнюючих слів, вони обмежено використовують антоніми, а синоніми практично відсутні. Не розуміючи назв частин предметів, вони заміняють їх назвою самого предмета («рукав»-«сорочка», «крило»-«літак»); заміняють слова, близькі по ситуації й зовнішніх ознаках («приклеює»-«маже»), заміняють назви ознак та ін.

Дослідження показало, що більшість дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями мають труднощі в оволодінні словниковим запасом й граматичною будовою мовлення. Результати констатувального експерименту свідчать, що половина дітей експериментальної (50%) та контрольної (50%) груп знаходяться на середньому рівні виконання завдань. У той час, як на високому рівні знаходяться 33% (2 особи) дітей в експериментальній групі та 17% (1 особа) дітей в контрольній групі; на низькому рівні знаходиться 17% (1 особа) дітей в експериментальній групі та 33% (2 особи) в контрольній.

Отже, ми переконалися, що для отримання більш високих результатів у дітей з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності, необхідно проводити з ними спеціально організовану роботу (у нашому випадку – формувальний експеримент). З вихованцями експериментальної групи

проводилася спеціально організована робота. У навчальний процес було внесено зміни, які сприяли підвищенню рівня розвитку зв’язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями в процесі образотворчої діяльності та створенні відповідних умов з урахуванням певних особливостей їх сприйняття. Всі етапи занять вирішували певні мовленнєві завдання на заняттях з образотворчої діяльності

Використання образотворчої діяльності, як засобу розвитку мовлення дітей з особливими потребами, відбувалося в два етапи. На підготовчому етапі відбувалося знайомство дітей з відтінками основного кольору. На другому етапі вже було задіяно нетрадиційні способи зображення. Спочатку діти вчилися малювати пальчиком і долонькою, працювати печатками і трафаретами. Допоміжні засоби, які були задіяні, розвивали руку дитини і сприйняття нею форм і різних кольорів. У роботі застосовували різні образотворчі матеріали: фарби, крейда, олівці, фломастери; користувалися допоміжними засобами – печатками, свічками, поролоном.

Успішному досягненню поставлених завдань сприяла спільна робота з батьками, які не завжди могли зрозуміти, що саме зобразила їх дитина, чим її малюнок відрізняється від малюнків інших дітей. В індивідуальному порядку батькам було надано рекомендації щодо розглядання і коментування малюнків своїх дітей. Батьки вчились розмовляти з дитиною за змістом малюнка, робити відповідні висновки. Поступово батьки навчилися захоплюватися творчістю своїх дітей, розуміючи, що рука дитини не обманює. Деякі батьки з бажанням відвідували заняття і навіть навчилися самі прийомам монотипії.

З метою виявлення ефективності експериментальної методики на прикінцевому етапі було проведено контрольний експеримент. Вихованцям було запропоновано завдання, аналогічні тим, які вони виконували на констатувальному етапі. Отримані результати наочно продемонстрували значну перевагу вихованців експериментальної групи.

Ефективність навчання підтвердилася його результативністю: в експериментальній групі зменшилась кількість вихованців з низьким рівнем на

17%, з середнім рівнем на 17 %. При цьому кількість вихованців з високим рівнем сформованості зв'язного мовлення збільшилась на 33%. У контрольній групі 33 % дітей (2 особи) показали високий рівень сформованості зв'язного мовлення, 33% дітей (2особи) зазнали труднощів при виконанні завдань та 33% дітей (2 особи), навіть зі стимульною допомогою вихователя, не впоралась із завданнями та показали низький рівень сформованості зв'язного мовлення. Результати дітей контрольної групи значно гірше, ніж результати дітей експериментальної групи, але вони вищі, ніж на початку дослідження: кількість дітей з високим рівнем розвитку зв'язного мовлення збільшилась на 17%.

Аналіз отриманих даних показав, що сформованість компонентів зв'язного мовлення дітей з особливими потребами старшого дошкільного віку з експериментальної та контрольної груп відрізняються.

Отже, отримані результати у вихованців експериментальної групи вказують на необхідність використання різноманітних засобів образотворчої діяльності. Діти експериментальної групи почали практично виправляти помилки у власному мовленні та мовленні однолітків, використовували етикетну лексику, складали монологи і діалоги, виконували творчі мовленнєві завдання, доповнювали розповіді малюнками та ліпленням за темою висловлювання.

Натомість, діяльність дітей контрольної групи відзначалася значно вираженою імпульсивністю і недостатньою цілеспрямованістю. У них, як і раніше, спостерігалися недоречні висловлювання, невміння складати діалоги, концентрувати увагу на основних подіях, зображених на малюнках, безсистемні переходи від внутрішньо мовленнєвого промовляння – до матеріалізованого відтворення предметів.

Таким чином, отримані дані свідчать про покращення результатів дошкільників, які навчались за спеціальною корекційно-розвивальною програмою і показують значну перевагу вихованців експериментальної групи, на відміну від дітей контрольної групи, у яких мовленнєве обґрунтування завдань почало характеризуватися більш повною відповіддю на запитання, детальним словесним описом власного виконання малюнка та виконання малюнка

товаришем, бажанням довести його правильність чи неправильність, інтонаційною забарвленістю відповіді.

Все це відбувається завдяки використанню нетрадиційних технік малювання, спрямованих на підвищення мовленнєвої компетенції у дітей.

Отже, розроблена нами методика експериментального навчання сприяла підвищенню ефективності розвитку зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності та появі значних відмінностей між показниками рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей експериментальної та контрольних груп до і після її реалізації. Таким чином, завдання нашого дослідження вирішені в повному обсязі, мета досягнута.

Представлене дослідження не вичерпує коло всіх питань з проблеми, яка досліджувалася. Перспективи наступних досліджень полягають у вивченні питань щодо всебічного розвитку особистості дітей з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 111 с.

2. Базовий компонент дошкільної освіти / за ред. А.М. Богуш. Київ : Вища школа, 2012. 26с.

3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1, 2003. 273с.

4. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542с.

5. Богуш А.М., Савінова Н.О. Педагогічне коригування мовлення дітей дошкільного віку ігровій діяльності. Миколаїв, 2007. 52с.

6. Боряк О. Концептуально-стратегічний модуль функціональної системи формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.*, № 1 (14), 2021. С.21-30.

7. Виховання і навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики : зб. наук.-метод. праць / за ред. О.О. Максимової, М.А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2016. 201с.

8. Вісковатова Т.П. Специфіка особистісно-орієнтованого підходу до розумово відсталих дітей у школах-інтернатах. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* / за ред. В.І. Бондаря. Київ : Наук. світ, 2001. 289с.

9. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. 310 с.

10. Гавриш Н.В. Як ми виховуємо творчу особистість. *Дошкільне виховання.* 2003. № 3. С. 15-17.

11. Грибань Г. Сучасне програмово-методичне забезпечення розвитку зв’язного мовлення у молодших школярів із тяжкими порушеннями

мовлення. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* № 1 (14). 2021. С. 47-52.

12. Дегтяренко Т.М., Вавіна Л.С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навч. посібник. Суми : ВТД Університетська книга, 2008. 198с.

13. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 р. / за ред. Г.В.Бєлєнької, М.А. Машовець. Київ : Університет ім. Б. Грінченка, 2016. 304с.

14. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / за ред. А.М. Богуш, О.П. Аматьєвої, О.М. Байєр. Запоріжжя : ТОВ ЛІПС ЛТД, 2011. 188с.

15. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін.; наук. ред. А. М. Богуш. Луганськ : Алма-матер, 2006. 368 с.

16. Дорожко І.І., Туріщева Л.В., Малихіна О.Є. Розвиток зв'язного мовлення у дітей із ЗПР за допомогою настільних ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія. Психологія. № (6). 2023. С. 59-65.

17. Закон України «Про дошкільну освіту». *Дошкільне виховання.* 1998. №2. С. 3-8.

18. Заплатна С.М. Особливості логопедичної роботи з формування складової структури слів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми сучасної логопедії: Матеріали конференції.* Київ : РВЦ КПДЮ, 2007. С. 38-45.

19. Інклюзивна освіта від А до Я : порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.

20. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. Київ : НМЦВО, 2003. 320 с.

21. Кашуба Л.В. Використання ейдетичних методик у художньо-мовленнєвій діяльності молодших школярів із ЗПР. *Психолого-педагогічні*

аспекти розвитку пам'яті та творчого мислення: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 27-29 жовтня 2006р. Вінниця : ВОІПОПП, 2006. Ч.1. С. 145-151.

22. Кашуба Л.В. Мовленнєво-комунікативний розвиток молодших школярів із ЗПР засобами ейдетичних методик. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі:* наук.-метод. зб. / за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : Освіта, 2005. Вип. 6. С. 123-127.

23. Кашуба Л.В., Кендюхова А.А. Інноваційні освітні технології: ідеї, пошуки, впровадження. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі :* наук.-метод. зб. / за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ : Освіта, 2006. Вип. 7. С. 30-33.

24. Коломєєць Л.М. Логопедичний супровід дітей з порушеннями зору. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. 5. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори, 2014. С. 179-185.

25. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

26. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

27. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами : навч. посібн. / Дегтяренко Т. М., Вавіна Л.С. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.

28. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 612 с.

29. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : моногр. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

30. Крутій К.Л. Граматична норма як компонент культури мовлення дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університет у ім. К.Д. Ушинського :* зб. наук. праць. Одеса, 2002. Вип.4-5. С. 155-161.

31. Кушнерук Т.О. Прийоми розвитку зв’язного мовлення дітей, про які мають знати педагоги. *Вихователь-методист.* № 11. 2017. С. 15-18.

32. Машковська Т.І. Обстеження дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Дефектологія.* 2008. № 2. С. 7-21.

33. Нікіщенко Г.М. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садочку (групі). *Дитячий садочок.* 2005. № 35. С. 26-28.

34. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

35. Омельянович І.М. Особливості просторового орієнтування у дітей з вадами інтелекту. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами :* наук.-метод. посіб. Київ : Освіта, 2004. 386с.

36. Острікова Ю.С. Розвиток зв’язного мовлення дошкільнят в ігровій діяльності. Радіонівка : [б.в.], 2019. 47 с.

37. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. Київ : Грайлик, 1999. 48 с.

38. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 40с.

39. Поніманська Т.В. Дошкільна педагогіка. Київ : Академ. видав., 2006. 78 с.

40. Про освіту : закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

41. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі: Хрестоматія. навч. посіб. / за ред. С.П. Миронової. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2004. 220 с.

42. Рібцун Ю.В. Ігри з кольором як засіб корекції ФФНМ у дітей середнього дошкільного віку. *Дефектологія.* 2008. № 4. С. 13-17.

43. Рібцун Ю.В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. *Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами:* навч. метод. посіб. / за

ред. А.А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис ХХ», 2010. 85 с.

44. Рібцун Ю.В. Концептуальні підходи до організації ігор-занять в умовах логопедичної групи спеціального ДНЗ компенсуючого типу. *Дефектологія. Особлива дитина: навч. та вихов.* 2011. № 4. С. 6-9.

45. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта, 2012. 258 с.

46. Рібцун Ю.В., Рібцун О.Г. Граємо – мову вивчаємо. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 64 с.

47. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: моногр. Київ: Міленіум, 2008. 400 с.

48. Січкарчук Н.Д. Напрями корекційно-розвивальної роботи з формування емоційно-оцінної лексики у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією засобами художньо-мовленнєвої діяльності. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова.* Серія 19. Зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова. 2011. С. 164-168.

49. Соботович Є.Ф. Зміст та особливості роботи щодо формування семантичної структури слова у дітей з вадами розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі :* наук. метод. зб. / за ред. В.І. Бондаря, К.В. Луцько. Київ : Інститут дефектології АПН України. 2000. Вип. 1. С. 155-158.

50. Соботович Є.Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія.* 2002. № 1. С. 2-7.

51. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія.* 2003. № 2. С. 2-11.

52. Сухомлинський В.О. Избранные произведения. Кн. 2. Київ : Рад. школа, 1976. С. 169-170.

53. Таранченко О.М. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 51–55.

54. Татьянчикова І.В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: монографія. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. 381 с.

55. Татьянчикова І.В. Соціалізація дитини з вадами розвитку: теорія, досвід, технології: монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 457 с.

56. Татьянчикова І.В. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: поради педагогам та батькам: метод. рек. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 161с.

57. Татьянчикова І.В. Соціалізація особистості: метод рек. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 79с.

58. Татьянчикова І.В., Ширіна А.В. Сходинками інклюзивної освіти : наук. метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 59с.

59. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом у освітньому просторі: навч.-наоч. посіб. / Укладач Скрипник Т., Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

60. Чен Н.В. Нетрадиційні техніки зображення : навч. метод. посіб. Харків : Скорпіон, 2007. 48с.

61. Шаповалова Ю. А. Ігрова діяльність як засіб розвитку мовлення дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє*: до 85-річчя акад. В. І. Бондаря: зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін. Харків, 2023. С. 315-319.

62. Якуба А.М. Психологічні особливості комунікативної сфери дітей з вадами зору. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 425–427.

ДОДАТКИ

Додаток А

Завдання для вивчення особливостей зв'язного мовлення дошкільників з особливими потребами в процесі образотворчої діяльності

1. Розглянути серію сюжетних картин «На містку», скласти зв'язну розповідь та намалювати сюжет.

Мета: виявити вміння складати розповідь по серії сюжетних картин, розставляти події у певній послідовності, малювати домашніх тварин та розповідати про особливості їх зовнішнього вигляду.

Інструкція:

Підібрати серію з 2-4 картинок із певної теми. Розкласти їх перед дитиною, оголосивши коротко послідовність подій. Перемішавши картки, запропонувати дитині ще раз самій розкласти їх у потрібній послідовності, відповісти на питання за їх змістом, скласти розповідь і намалювати ілюстрацію до них. У процесі малювання необхідно звернути увагу на спроможність дитини прокоментувати свій малюнок.

2. Скласти зв'язну розповідь на підставі малюнка на тему: «Дівчинка та їжачок».

Мета: виявити вміння малювати диких тварин, складати зв'язне висловлювання на підставі малюнка.

Інструкція:

Активізувати уявлення дітей про їжачка, особливості його зовнішнього вигляду та поведінки. Запропонувати дітям намалювати зустріч дівчинки з їжачком. Потім розповісти самостійно про зображені події на своїх малюнках. У випадку утруднення дітям допомагає педагог стимулюючими запитаннями.

3. Переказати уривок із запропонованого оповідання (наприклад, Я. Тайца «Киш!» та намалювати.

Мета: виявити вміння будувати зв’язне висловлювання за літературним зразком; переказувати, зберігаючи послідовність подій; малювати сюжет за змістом тексту.

Інструкція:

Дітям зачитується уривок із розповіді. Потім педагог проводить словникову роботу: з’ясовує, які слова та вирази не зрозумілі дітям; пропонує відповісти на запитання; з’ясовує зміст оповідання. Потім педагог пропонує дітям намалювати сюжет за змістом тексту, читає текст ще раз, і діти його переказують.

Додаток Б

Критерії оцінювання дітей з особливими потребами під час вивчення особливостей їх зв'язного мовлення в процесі образотворчої діяльності (констатувальний експеримент)

1. Аналіз речень – 1 бал:
   – кількість слів у реченні;
   – використання різних частин мови.
2. Аналіз текстів – 1 бал:
   – кількість простих непоширених речень;
   – кількість простих поширених речень;
   – кількість складносурядних речень;
   – кількість складнопідрядних речень.
3. Переказ тексту – 1 бал:
   – розуміння змісту тексту;
   – повнота змісту тексту;
   – логічна послідовність;
   – синтактична структура речень.

Додаток В

Текст для переказу

(Я. Тайц «Киш!»)

Вдома у бабусі були кури. Надя запитала:

– Можна, я їх погодую?

– Можна, будь ласка.

Надя взяла мисочку з просом і стала кликати:

– Кури, кури, сюди!

А кури не йдуть!

Бабуся каже:

– А ти скажи їм: цип-цип! Надя сказала: цип-цип-цип!

Тут з усіх боків набігли кури. Почали клювати просо. Миттю все склювали.

– Все, більше немає, – сказала Надя. І показала курям порожню мисочку. А кури не йдуть. Стоять, чекають.

– Бабуся, вони не йдуть!

– А ти їм скажи: киш-киш! Надя сказала:

– Киш-киш-киш!

Кури все зрозуміли і розійшлися.

Додаток Г

Нетрадиційні техніки малювання

Нетрадиційні техніки малювання	Художні матеріали	Техніка виконання	Орієнтовні теми для різних вікових груп
Відбиття листям	Папір, підсушене чи опале листя різних дерев, гуаш, пензлі	Різні за формою листочки дерев покривають фарбами різних кольорів за допомогою пензлика, потім прикладають їх до аркуша паперу забарвленою стороною для отримання відбитків. Стебла листочків можна домалювати пензликом	Осінній килимок, сукня для осені
Малювання долонькою, кулачком, пальчиком	Широкі блюдця з гуашшю, пензлі, папір будь-якого кольору, серветки	Долоньку, кулачок чи пальчик опускають у гуаш і прикладають до паперу, щоб зробити відбиток. Цей відбиток домальовують пензлями аби отримати зображення птаха, дерева, метелика тощо. Після роботи руки слід витерти серветкою та помити з милом	Сонечко, рибки в акваріумі, медуза, птахи на снігу, бігли ніжки по дорожці
Малювання жорстким напівсухим пензлем	Жорсткий пензлик, гуаш, папір будь-якого кольору й формату або вирізаний окремий силует (трафарет)	На пензлик набирають густу фарбу (воду практично не використовують), після чого дотиками пензля до паперу заповнюють весь аркуш, контурний малюнок або шаблон. Виходить імітація фактури пухнастої або колючої поверхні	Салют, різні айстри (квіти), їжачок, курчата на траві
Відтиснення поролоном	Блюдце або пластикова коробочка, в яку вкладена подушечка тонкого поролону,	До штемпельної подушечки, змоченої фарбою, слід притиснути шматок поролону і зробити ним відтиск на папері. Для того, щоб змінити колір відтисків, необхідно використовувати додаткове блюдце зі	Снігові кулі, кульбабки, сади цвітуть, кольори

Продовження таблиці

	просоченого гуашшю, папір різного кольору і розміру, шматочки поролону	штемпельною подушечкою, змоченою фарбою іншого кольору	
Малювання пальчиками	Блюдце з гуашшю, папір різного кольору і розміру, серветки	Дитина опускає пальчик у гуаш і наносить на аркуш паперу крапки, плями тощо, залежно від задуму: ягоди, квіти та ін., хаотичне заповнення аркуша кольоровими плямами – малювання настрою дитини або фактури кори дерев, поверхні річки, хутра («шубки») тварин. Після роботи руки слід витерти серветкою та вимити з милом	М’ячики для котика, намистинки, намисто для ляльки, осінній дощик, яскраве сонечко весною, горобина
Малювання воскoвою крейдою (свічкою) з прописко ю аквареллю	Воскова крейда або свічка, білий папір, акварель, пензлі	Спочатку малюють лінійно-штриховий рисунок воскoвою крейдою (свічкою) на білому папері. Потім тонують аркуш аквареллю одного або декількох кольорів. Рисунок крейдою (свічкою) залишається не зафарбованим (білим)	Весняний дощик, зимова ніч, місячна ніч, чарівна зимова казка
Малювання гілочками	Гілочки з дерева без бруньок, блюдце з гуашшю, пензлі, папір різного кольору і розміру	Середню частину гілочки з дерева опускають у блюдце з фарбою, після чого кладуть гілочку на папір і, тримають її за обидва кінці, прокочують по аркушу. Залишаються сліди від фарби, схожі на траву та ін.	Зернятка для пташенят, квітка-веселка, ялинка з вогниками, калина біля броду

Декларація академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Г.М. Прус, студентка 2 курсу, заочної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 016 «Логопедія», адреса електронної пошти prusganna37@gmail.com, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників з особливими потребами засобами образотворчої діяльності», відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ Прус Г. М.

_____ Татьянчикова І. В.